

АКСАНА КАТОВІЧ

ЯНКА КРУК

КУЛЬТУРА
РОДАВАЙ
ПАМ'ЯЦІ

Мінск
«Беларусь»
2017

УДК 008+39(=161.3)

ББК 63.5(4Бел)

К73

Катовіч, А. В.

К73   **Культура родавай памяці / Аксана Катовіч, Янка Крук. —**
Мінск : Беларусь, 2017. — 407 с.

ISBN 978-985-01-1219-4.

Аўтары адказваюць на шматлікія пытанні людзей, якія сутыкнуліся са складанымі сітуацыямі ў жыцці: як правільна святкаваць улазіны; якую ролю выконваюць на вяселлі шафер і шаферка; як выбраць імя дзіцяці і хросных бацькоў; ці можна забіраць дадому фотаздымак з магілы; што рабіць з ручніком, на якім труну апускалі ў магілу; чаму лепш не адзначаць сваё саракагоддзе; як юраўская раса спрыяе здароўю і інш.

Кніга адрасавана ўсім, хто цікавіцца правіламі народнага абрадавага этыкету.

УДК 008+39(=161.3)

ББК 63.5(4Бел)

ISBN 978-985-01-1219-4

© Катовіч, А. В., Крук, І. І., 2017

© Афармленне. Выдавецтва «Беларусь», 2017

Тайнапіс народных абрадаў: семантыка, сімволіка, сучаснае прачытанне

На працягу больш за трыццаць гадоў мы ездзім па розных куточках нашай краіны з мэтай збірання, фіксацыі, архівіравання і перадачы студэнтам вышэйшых навучальных устаноў і слухачам сістэмы павышэння кваліфікацыі ў сферы культуры і адукацыі ўсяго таго, што звязана з адвечнай беларускай духоўнай традыцыяй. Шмат стагоддзяў яе існавання прывялі да таго, што яна сфарміравалася ў цэласную, складаную, гарманічна ўпарадкаваную сістэму ўзаемаадносін чалавека з яго Родам, навакольным асяроддзем, перш за ўсё з сядзібай, населеным пунктам — светам, нарэшце, Су-светам. У цэнтры гэтых узаемаадносін стаяў дакладна рэгламентаваны дыялог чалавека, вясковага соцыума са старажытнымі славянскімі багамі, якія некалі, за гарызонтам нашага ўспрымання часу, стварылі гэты свет і падарылі яго ў спадчыну нашым прашчурам, тыя перадалі яго нашым продкам, а ад іх гэты ні з чым не параўнальны падарунак быў унаследаваны намі. З цягам часу шматразова паўтораны дыялог ператварыўся ў **сінкрэтычны** (непадзельны, цэласны) **абрад**, у якім гарманічна ўзаемаспалучалася некалькі складовых кампанентаў. Стожарам, вакол якога абавязкова па сонцы ўкладвалася сена, языком, які мацаваўся ў цэнтры звана і ўмеў «гаварыць» з наваколлем і людзьмі, воссю, на якую надзявалі кола і надавалі яму рухомасць і энергетыку спасціжэння блізкага і далёкага свету, было **абрадавае дзеянне**. Пры гэтым за паняццем *дзеянне* нашы продкі разумелі абсалютна любы акт тварэння, якім ядналіся працэдура або працэс трансфармацыі энергетыкі дзеяння рук у нейкую субстанцыю (напрыклад, зразанне жытнёвага коласа, яго біццё цапамі, пераціранне зерня паміж камянямі жорнаў, прасейванне мукі, прыгатаванне рошчыны, выпяканне хлеба, нарэшце, яго наразанне за сталом). Узгаданы працэс трансфармацыі цесна знітоўваў у адзінае цэлае мужчынскі і жаночы пачатак. Узараць поле і пасеяць зерне было справай мужчын, а вась прыняць семя ў сваё ўлонне і ўзгадаваць семя-зерне было даручана маці-зямлі або жанчыне-маці, таму яна збірала ўраджай падчас жніва. Звезці снапы, абмалаціць іх, змалоць зерне павінен быў мужчына. Сакрэтамі прыгатавання хлебнай рошчыны і выпякання хлеба валодала жанчына, а вась распачынаць хлебны бохан за сямейным (або вясельным) сталом павінен быў толькі гаспадар. Вось гэта

і ёсць філасофскі кругаварот жыцця, у якім цесна знітаваны два пачаткі, дзве палавіны жыцця, дзве жыццядайныя энергіі, якія ўзаемаўраўнаважвалі і ўзаемадапаўнялі адна адну. **Энергія жанчыны** — гэта **энергія захавання** (плода, сям’і, хаты, агню), канцэнтравання (нябеснай гармоніі на прасторы дамадканага ручніка і святочных строяў), збірання (ураджаю ва ўсіх яго прыродных іпастасях). **Энергія мужчыны** — гэта **энергія развіцця**, абнаўлення, пашырэння. І так было літаральна ва ўсім. І кожны чарговы этап адбываўся дзякуючы **энергіі дзеяння**. Жыццядайная энергія зерня цалкам была тоеснай энергіі семя, якое дала жыццё чалавеку. У гэтай тайне прыроднага падабенства ці адзінства хавалася і тайна максімальнай набліжанасці абрадавых дзеянняў вырошчвання ўраджаю да ўзгадавання чалавека. Сакральны працэс ператварэння зерня ў хлеб або вясельны каравай складаўся з некалькіх самастойных этапаў, кожны з якіх суправаджаўся спецыфічнымі рытуальнымі дзеяннямі, якімі, у сваю чаргу, благаслаўляліся далейшыя метамарфозы жыццёвай стыхіі. Менавіта таму і сакральны працэс зачацця чалавека, фарміравання яго эмбрыёна, нараджэння і цэлы шэраг наступных этапаў яго станаўлення і ператварэння ў жаніха і нявесту суправаджаўся адпаведнымі рытуальнымі дзеяннямі трансфармацыі/перацірання/пераўвасаблення. Да іх адносяцца першае рытуальнае купанне, першае кармленне, праразанне першага зуба або спроба зрабіць першы самастойны крок.

А далей яшчэ больш цікава і загадкава. Бадай што абсалютным паўтарэннем абрадавых падзей, звязаных з нараджэннем дзіцяці, былі шматлікія дзеянні, якія суправаджалі будаўніцтва новай хаты. Прынцып Матрошкі, які выразна паказваў усеагульную ўключанасць адно ў адно, відаць, спрыяў таму, што кожная чарговая звёнка Сусвету развівалася па адных і тых жа прынцыпах, а асноўныя этапы гэтага развіцця суправаджаліся тыпалагічна блізкімі абрадавымі дзеяннямі.

У меншай ступені разгорнутымі ў часе, але не менш важнымі па сваім значэнні былі рытуалы, якія суправаджалі першае ворыва, сяўбу, пасадку бульбы, капусты, агуркоў. З чым можна параўнаць магічную стыхію абрадавага дзеяння, скіраванага на добры ўраджай агуркоў, якое штогод паўтараюць Тамара Іванаўна і Уладзімір Уладзіміравіч Васюкі з Мінска. Як толькі будзе акуратна прысыпана баразэнка з насеннем агуркоў, гаспадар і гаспадыня становяцца па абодва бакі градкі і некалькі разоў цалуюцца, каб спор быў добры і гародніна не гарчыла! Магчыма таму на вяселлі маладым крычаць *«Горка!»*, каб калектыўна асадзіць гаркату сямейных выпрабаван-

няў і пакінуць ім на ўсё жыццё асалоду першага пацалунку і першага — мядовага — месяца. А наша суседка Галіна Іванаўна Качэрская з в. Згурск Чэрвеньскага раёна працягвае: «*Сеяць агуркі трэба толькі адвячоркам, як каровы будуць падоены і ўлягуцца, тады і на градзе іх будзе багата ляжаць*». Марыя Іванаўна Салановіч з в. Любонічы Кіраўскага раёна не сунімаецца і дапаўняе гэты агульнабеларускі дыялог: «*Як толькі прысыплеце насенне, пакладзіце на край градзі невялічкае паленца, каб агуркі былі такія ж вялікія, а пасля гэтага цалуіцеся так, быццам першы агурок з мёдам смакуеце!*».

Гэты невялічкі, але вельмі важны рытуал, напоўнены непрыхаванымі элементамі народнага гумару, эротыкі, магіі падабенства, можна працягваць бясконца, таму што кожная гаспадыня дапаўняла яго сваім разуменнем праграміравання будучага ўраджаю, сваімі сакрэтамі родавай памяці і вопыту. І гэта толькі невялічкая кропелька ў бязмежным моры гаспадарання і абрадавай практыкі беларусаў. А што ў такім разе казаць пра прыбіранне нявесты да вянца, пераапананне памерлага, святкаванне сустрэчы Новага года?.. Часцей за ўсё **сэнс** гэтых **дзеянняў тлумачыўся або дапаўняўся абрадавым словам**. Паслухайце, колькі смутку і жалю, нечаканасці страты і нягоды з парушэннем сямейнай гармоніі гучыць у народных **галашэннях** па маці і бацьку, па сястры і брату, іншых прадстаўніках Роду. Адчуйце, якой высокай паэзіяй прасякнуты радкі калядных **песень**, у якіх калядоўшчыкі выказваюць дамачадцам пажаданні дабрабыту, здароўя і шчаслівага сямейнага лёсу! А якая тайна Сусвету закадзіравана ў купальскай паэзіі? Гэтыя радкі мог скласці толькі той шчаслівы чалавек, які знайшоў чароўную папараць-кветку. Знайшоў, патрымаў у руках, загадкава ўсміхнуўся, а затым гэтак жа загадкава заспяваў: «*Дзе, Купала, начавала?*». Зразумець яго мог толькі той, хто некалі сам быў богам і трымаў у руках тую ж таямнічую кветку-мрою. Астатнія спявалі і бясконца верылі ў тое, што ім шчасце трапіць у рукі на наступны год. А ўслухайцеся, менавіта ўслухайцеся ў словы самых архаічных песень нашай абрадавай паэзіі — у **замовы**, якімі нашыя мудрыя бабулі ставілі на ногі хворага чалавека або сваю хатнюю жывёлу. У невялікім па памерах тэксце адлюстраваны ўвесь свет з яго складанымі, але зразумелымі для носьбіта ўзаемаадносінамі. І наўрад ці ёсць сэнс спрачацца ў дадзеным выпадку, што было першым: дзеянне або слова. Мы не схільныя аспрэчваць добра вядомы біблейскі тэзіс аб прыярытэце слова, аднак беларускія **міфы** нароўні з міфалагічнай спадчынай іншых народаў свету пераканаўча сведчаць аб тым, што

нашы багі тварылі не словам, а думкай, што нашмат глыбей і мацней па выніковасці. Слова, няхай яно мудрае, шчырае, узвышальнае, усё роўна намнога збядніла палітру нашых узаемаадносін. Узгадайце, як часта мы сутыкаемся з сітуацыяй, калі людзі імкнуцца павіншаваць адзін аднаго з юбілеем і заўважаюць, што не могуць знайсці тыя словы, якія б маглі перадаць усю паўнату пачуццяў. І тады чалавек дапамагае сам сабе жэстамі рук, мімікай, позіткам — «словамі» той старажытнай мовы, якая некалі адлюстроўвала бязмежна багаты спектр нашых пачуццяў, а не сучасных рацыяналізаваных узаемаадносін. Таму мы схільныя лічыць непадзельнымі некалькі моў нашых зносін, якія выразна адлюстраваны ў замовах і старажытных абрадах: мова дзеяння, мова слоўнага гучання, мова жэстаў і мімікі. Забягаючы наперад, скажам і пра мову пахаў і вонкавай прыгажосці, мову адзення і застольнага этыкету, мову атрыбутаў і чароўных абярэгаў.

Паназірайце за тым, як сустракаюцца людзі на вяселлі, або за тым, як яны развітваюцца на пероне вакзала. Яны не прамовяць ніводнага слова, але ў іх жэстах адлюстравана ўся гісторыя іх адносін. А якімі словамі можна перадаць асаблівасці жэста прывітання — поціску рукі — ці позірку, якім людзі таксама вітаюць адзін аднаго. Тым не менш рытуальнае слова таксама адлюстравала шмат узроўняў ці ступеняў дэтэрмінацыі ў фармуліроўцы абрадавых рэгламентацый. Вось гэты момант для нас з'яўляецца адным з ключавых у разуменні сутнасці самога абраду, вызначэння яго месца ў сістэме светапоглядных уяўленняў і жыццядзейнасці соцыума.

У нашых папярэдніх публікацыях мы зрабілі спробу першага набліжэння да класіфікацыі моўных рэгламентацый, зафіксаваных перш за ўсё ў народных **фразеалагізмах**, у залежнасці ад ступені патрабавальнасці або катэгарычнасці сфармуляванай думкі. Гэтая класіфікацыя сведчыць аб тым, што спектр рэгламентацый быў надзвычай шырокі, але ў кожным фразеалагізме факусіравалася сваё поле маральных сентэнцый і ментальных устаноў. Нашы культурныя сентэнцыі ўзводзілі гмах рознаўзроўневых узаемаадносін унутры соцыума, а таксама ў межах прыродна-касмічных дэтэрмінацый. На іх аснове фарміравалася сістэма народнага выхавання і навучання, якая паказвала пластыку характарыстык рэгламентацый у дачыненні да дзяцей, а затым кожная новая ступень сацыяльнага сталення і ўжывлення ў прастору жыццядзейнасці сям'і, рода, вясковай абшчыны вымагала ад чалавека ўсё больш строгіх і адказных паводзін. Аб гэтым узростава-цэнзавым падыходзе яскрава сведчыць пашыраная сярод беларусаў **прыказка**: *«Выхоўвай дзіця, пакуль яно ўпоперак лаўкі ляжыць»*.

Мы сабралі некалькі соцень этнакультурных ідыём-фразеалагізмаў і паспрабавалі класіфікаваць іх па ступені патрабавальнасці. Атрымалася наступная паслядоўнасць:

● **верагоднасць магчымага:** *калі вішні густа цвітуць, на наступнае лета трэба чакаць вялікага ўраджаю грыбоў;*

● **рэгламентуючыя пажаданні:** *калі хочуць, каб пайшоў дождж, то нясуць у поле з сямі калодзежаў ваду і разліваюць яе на раллі;*

● **рабі так — будзе так:** *не садзіся абедань за стол, які не засцелены абрусам: сям'я страціць дабрабыт і спор;*

● **рытуальныя патрабаванні:** *не выносьце смецце з хаты пасля захаду сонца і ў нядзелю, на якую прыпадае народнае ці хрысціянскае свята;*

● **рытуальныя забароны:** *не чапай зямлю да Радаўніцы, можа быць смерць у тваёй сям'і;*

● **табу, або катэгарычны імператыў:** *не лезь паперад бацькі ў пекла: за памінальны стол неабходна заходзіць у адпаведнасці з узростам: спачатку старэйшым, затым маладзейшым.*

Безумоўна, мы разумеем, што кожная класіфікацыя не з'яўляецца вычарпальнай і ўсеабдымнай, аднак нехта ж павінен некалі зрабіць першы крок. Затым яе можна дэталізаваць, удакладніць, перайначыць, але ў якасці рабочага даследчага інструмента можна і неабходна выкарыстоўваць.

Пры гэтым хочам выказаць меркаванне, што варыятыўны характар прадпісанняў і пажаданняў дапускаўся там, дзе справа тычылася сферы працоўнай дзейнасці, звязанай толькі з прагматыкай сям'і. Аднак, як толькі ў поле асэнсавання траплялі ўзаемаадносіны з продкамі («светам памерлых») або з Нябёсамі — з багамі славянскага пантэону, характар фармалізаваных рэгламентацый прынцыпова змяняўся, дасягаючы ўзроўню катэгарычнага імператыву або табу (забароны). Некалькі прыкладаў. Калі ў жанчыны памерлі дзеці, яна не мела права есці яблыкі новага ўраджаю да *Яблычнага Спаса* (19.08). У гэты дзень яна зрывала ў сваім садзе некалькі яблыкаў, несла ў храм і асвятчала іх, па адным клала на магілкі памерлых дзяцей, адзін яблык (як на *Вялікдзень* пафарбаванае і асвятчанае яйка) дзяліла на колькасць членаў сям'і і раздавала ўсім. Гэтае абавязковае правіла аказалася закадзіраваным у простым, але строгім фразеалагізме: «*Першы блін комам*» (г. зн. перш чым сабе, падзяліся з памерлымі). Тая ж ступень жорсткасці сфармулявана і ў фразеалагізме, які мы шмат гадоў таму пачулі ад казачніцы К. М. Мельнікавай з в. Уборкі Лоеўскага раёна: «*Не чапай зямлю да Радаўніцы (або да Благавешчання), можа быць смерць*

у твайёй сям'і». Сэнс гэтага імператыву расшыфроўваецца наступным чынам: перш чым наводзіць парадак на сваім прысядзібным участку, схадзі і наведзі парадак на магілах сваіх продкаў. Такая ж ступень патрабавальнасці гучыць у прадпісанні не гарадзіць плот да *Радаўніцы* або не паказваць пальцам на Сонца, на храм або чырвоны кут у хаце.

Выкананне рытуалу вымагала, каб яго ўдзельнікі былі апрануты ў **святочнае адзенне**, якое зноў жа было прамаркіравана знакамі сваіх адвечных багоў. **Сацыякультурны статус** адзення нашых продкаў пакуль што зусім неакрэслены, не даследаваны і не спазнаны на ўзроўні ні побытавых, ні рытуальных зносін. Касмагонія **арнаменту**, філасофска-эстэтычныя каштоўнасці яго метатэксту, сімволіка асобных вобразаў, сацыякультурныя дамінанты вымагаюць уважлівага комплекснага даследавання. Напрыклад, нам неаднаразова даводзілася гаварыць аб тым, што святочныя **жаночыя строі** былі строга рэгламентаваны ў кожнай сваёй складовай. Давайце ўгадаем фінальную частку традыцыйнага беларускага вяселля. Як толькі скончылася дзяльба каравая, да маладой падыходзіла маці жаніха і выкананнем спецыяльнага рытуалу дэманстравала завяршэнне этапу статуснага пераходу нявесты з дзяўчыны ў жанчыну або з нявесты ў нявестку, тую маладую гаспадыню, якую яна з заўтрашняга дня паставіць побач з сабой. Яна здымала вэлюм-фату, перадавала яе першай шаферцы (той, якая выкананнем важных вясельных функцый заслужыла патэнцыяльнае права наступнай выходзіць замуж; той, хто садзіўся на чале памінальнага стала, побач з акрэсленым адпаведнымі прадметамі месцам памерлага, быццам бы сведчыў: я самы старэйшы, таму наступным паміраць павінен я), а сваё маладое сямейнае папаўненне маркіравала сакральнымі знакамі свайго Роду: на галаву нявесты-нявесткі павязвала **хустку-намітку**, а на пояс — **родавы фартух**. Нявесце-дзяўчыне, якая правяла з яе сынам першую шлюбную ноч, маці павязвала атрыбут-маркёр жаночай долі, жанчыны-рожаніцы. З гэтага часу ўлонне жанчыны павінна быць абаронена знакамі родавай прыналежнасці. У такім разе **фартух становіўся важным маркёрам зусім іншай сацыяльнай ролі** маладой жанчыны. Нашы сучасныя дызайнеры, якія распрацоўваюць праекты сцэнічнага **адзення для дзіцячых фальклорна-этнаграфічных гуртоў**, не ўлічваюць гэтую акалічнасць і абавязкова дапаўняюць касцюм дзяўчынкі жаночым фартушком (!).

Народнае адзенне без перабольшання было зашыфраванай касмаграмай. Яно выконвала ролю радаводнага дрэва і адначасова адлюстроўвала карціну свету, у сакральны цэнтр якога якраз і быў пастаўлены бог-ахоўнік

або далёкі прашчур — Род. Адзенне жанчыны — гэта сфакусіраваная як у кроплі вады міфапаэтычная мадэль свету, якая дакладна паўтаралася ў пабудове хаты і яе дэкоры, а таксама ў аздабленні ўнутранай прасторы сляянскага жылля. **Святочнае адзенне** — гэта своеасаблівы **апазнавальны знак для прадстаўнікоў аднаго і таго ж Роду**, а калі гэта так, то адзенне яшчэ і надзейны маркёр, з дапамогай якога нашчадкі гавораць (і пры гэтым дакладна разумеюць адзін аднаго) са сваімі продкамі. Нагадаем, якую вялікую ўвагу надавалі нашы бабулі свайму паслясмяротнаму адзенню, таму што толькі па знаках родавага арнаменту памерлыя будуць сустракаць у варотах могілак тых, чыя душа пажадала навечна аб'яднацца ў бездані Сусвету са сваім Родам. Таму нашы мудрыя жанчыны і бабулі рыхтавалі **адзенне на смерць** загадзя, прычым у адпаведнасці са строгімі канонамі. Даволі часта жанчыну-нябожчыцу адпраўлялі «ў той свет» у вячальным адзенні. Якраз яно і было самым дакладным маркёрам родавай прыналежнасці. У Столінскім раёне нам расказалі наступную гісторыю. Зімой памёр чалавек. Мужчыны, якія пайшлі капаць дол (магілу), паглядзелі, што вароты могілак занесены гурбай снегу, і вырашылі падаць труну цераз плот у тым месцы, дзе снегу амаль што не было. З таго дня, як пахавалі нябожчыка, ён штоночы сніўся сваёй жонцы і папракаў яе: *«Што ж вы нарабілі: у варотах стаялі баба з дзедам і сустракалі мяне, а вы панеслі іншай дарогай. Цяпер я блукаю па могілках і не ведаю, дзе наша радзіна»*. Толькі праз сорак дзён мужчына перастаў сніцца і дапякаць сваю палавінку.

Арнамент на адзенні меў шмат'ярусную кампазіцыю, якая цалкам адлюстроўвала ўсе паверхі старадаўняй карціны свету. **Галаўны ўбор** — гэта дакладна акрэслены свет Нябёсаў, свет славянскіх багоў, якія ва ўсім патраніравалі сваім зямным прадстаўнікам. Арнамент сярэдняй часткі народнага касцюма — вялікі і складаны тэкст, які кадзіраваў шлях уключнасці таго ці іншага Роду ў структуру мікрадовага Сусвету. Фартух адлюстроўваў месца жанчыны — прадстаўніцы чарговага пакалення — у памяці міжпакаленных стасункаў. Даволі часта ён дэманстраваў сацыяльны статус жанчыны, мог сведчыць пра колькасць народжаных і памерлых дзяцей, пра колькасць пакаленняў, якія жылі або былі аб'яднаны вакол гэтай гаспадыні. Ніжняя частка жаночых строяў маркіравала пераходны масток паміж жывымі і памерлымі. Цікава адзначыць тое, што ў якасці галаўнога ўбору жанчыны выкарыстоўвалі **намітку** — **спецыяльны ручнік**, які адлюстроўваў шлях сонца па задзякальным коле, дакладна фіксуючы той касмічны дом (звязаны з ушанаваннем адпаведнага славянскага Бога),

114. *Ее же. Порог* / А. А. Плотникова // Славянские древности : этнолингвистический словарь : в 5 т. / под общ. ред. Н. И. Толстого. — М. : Междун. отношения, 2009. — 649 с. — Т. 4 : П (Переправа через воду) — С (Сито).
115. *Ее же. Преломление* хлеба / А. А. Плотникова // Славянские древности : этнолингвистический словарь : в 5 т. / под общ. ред. Н. И. Толстого. — М. : Междун. отношения, 2009. — 649 с. — Т. 4 : П (Переправа через воду) — С (Сито).
116. **Полная** энциклопедия символов / сост. В. М. **Рошаль**. — М. : Изд-во; Эксмо; СПб.: Сова, 2003. — 528 с.
117. **Православные** святые / сост. А. Ю. Костин. — М. : П68 АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2003. — 288 с.
118. *Пропп В. Я. Исторические* корни волшебной сказки / П. Я. Пропп. — М. : Изд-во Ленинград. гос. ордена Ленина ун-та, 1946. — 340 с.
119. *Его же. Морфология* [волшебной] сказки; Исторические корни волшебной сказки / сост., научн. ред., текстол. коммент. И. В. Пешкова. — М. : Лабиринт, 1998. — 511 с.
120. *Его же. Русские* аграрные праздники : Опыт историко-этнографического исследования / П. Я. Пропп. — М. : Лабиринт-МП, 2004. — 174 с.
121. *Его же. Фольклор* и действительность / П. Я. Пропп. // Фольклор и действительность. — М. : Наука, 1976.
122. *Его же. Фольклор*. Литература. История : сборник ст. и реценз. / В. Я. Пропп. — М. : Лабиринт, 2002. — 462 с.
123. **Прыказкі і прымаўкі** : у 2 кн. / рэд. А. С. Фядосік. Кн. 1. — Мінск : Навука і тэхніка, 1976. — 560 с.
124. **Прыказкі і прымаўкі** : у 2 кн. / рэд. А. С. Фядосік. Кн. 2. — Мінск : Навука і тэхніка, 1976. — 616 с.
125. **Радзіны** : Абрад. Песні / уклад. і сістэм. тэкстаў Г. А. Пятроўскай, апісанне абрадаў Т. І. Кухаронак, уступ. арт. і камент. Г. А. Пятроўскай, Г. В. Таўлай, Т. І. Кухаронак; рэдкал : А. С. Фядосік [і інш.]. — Мінск : Беларус. навука, 1998. — 637 с.
126. *Романов Е. Р. Белорусский* сборник : в 9 т. 1885—1912 / Е. Р. Романов. — Вып. 8—9 : Быт беларуса / Е. Р. Романов. — Вильна : Тип. А. Г. Сыркина, 1912. — 600 с.
127. **Русские**. — М. : Наука, 1999. — 828 с.
128. **Русский православный** обряд венчания / сост. П. Кузьменко. — М. : Букмэн, 1996. — 159 с.
129. **Русский праздник** : праздники и обряды народного земледельческого календаря : иллюстрированная энциклопедия / О. Г. Баранова [и др]. — СПб. : Искусство — СПб, 2002. — 672 с.

130. *Рыбаков Б. А. Язычество древней Руси* / Б. А. Рыбаков. — М. : Наука, 1987. — 784 с.
131. *Его же. Язычество древних славян* / Б. А. Рыбаков. — М. : Наука, 1981. — 608 с.
132. *Самофалова Э. Белая магия* / Э. Самофалова. — Кн.1. — СПб. : Диля, 1999. — 192 с.
133. *Семенова М. Мы* — славяне! : популярная энциклопедия / М. Семенова. — СПб. : Азбука-классика, 2005. — 560 с.
134. *Сержпутоўскі А. К. Прымхі і забабоны беларусаў-палешукоў* / А. К. Сержпутоўскі. — Мінск : Універсітэцкае, 1998. — 301 с.
135. *Соболь В. Молитвенный щит. Начало* / Валерия, Кира, Кристина Соболь. — М. : РИПОЛ КЛАССИК, 2002. — 416 с.
136. *Степанова Н. И. Большая книга магии* / Н. И. Степанова. — М.: РИПОЛ КЛАССИК, 1999. — 800 с.
137. *Ее же. Большая книга магии-2* / Н. И. Степанова. — М.: РИПОЛ КЛАССИК, 2001. — 736 с.
138. *Сумцов Н. Ф. Символика славянских обрядов : избранные труды* / Н. Ф. Сумцов. — М. : Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 1996. — 296 с.
139. *Его же. Хлеб в обрядах и песнях* / Н. Ф. Сумцов. — Харьков : Тип. М. Зильберберга, 1885. — 137 с.
140. *Сысоў У. М. Беларуская пахавальная абраднасць* / У. М. Сысоў. — Мінск : Навука і тэхніка, 1995. — 182 с.
141. *Яго ж. З крыніц спрадвечных* / У. М. Сысоў. — Мінск : Вышэйшая школа, 1979. — 415 с.
142. *Толстая С. М. Бесчинства* / С. М. Толстая // Славянские древности : этнолингвистический словарь : в 5 т. / под общ. ред. Н. И. Толстого. — М : Междун. отношения, 1995. — 584 с. — Т. 1: А — Г.
143. *Ее же. Дни добрые и злые* / С. М. Толстая // Славянские древности : этнолингв. словарь : в 5 т. / под общ. ред. Н. И. Толстого. Т. 2 : Д — К (Крошки). — М. : Междун. отношения, 1999.
144. *Ее же. Дни недели* / С. М. Толстая // Славянские древности : этнолингвистический словарь : в 5 т. / под общ. ред. Н. И. Толстого. Т. 2 : Д — К (Крошки). — М. : Междун. отношения, 1999.
145. *Ее же. Душа* / С. М. Толстая // Славянские древности : этнолингвистический словарь : в 5 т. / под общ. ред. Н. И. Толстого. — М. : Междун. отношения, 1999. — 704 с. — Т. 2 : Д — К (Крошки).

146. *Ее же. Имя* / С. М. Толстая // Славянские древности : этнолингвистический словарь : в 5 т. / под общ. ред. Н. И. Толстого. — М. : Междун. отношения, 1999. — 704 с. — Т. 2 : Д — К (Крошки).
147. *Ее же. Колыбель* / С. М. Толстая // Славянские древности : этнолингвистический словарь : в 5 т. / под общ. ред. Н. И. Толстого. — М. : Междун. отношения, 1999. — 704 с. — Т. 2 : Д — К (Крошки).
148. *Ее же. Ломать* / С. М. Толстая // Славянские древности : этнолингвистический словарь : в 5 т. / под общ. ред. Н. И. Толстого. — М. : Междун. отношения, 2004. — 704 с. — Т. 3 : К (Круг) — П (Перепелка).
149. *Ее же. Покойник* / С. М. Толстая // Славянские древности : этнолингвистический словарь : в 5 т. / под общ. ред. Н. И. Толстого. — М. : Междун. отношения, 2004. — 704 с. — Т. 3 : К (Круг) — П (Перепелка).
150. *Ее же. Полесский народный календарь* / С. М. Толстая. — М.: Индрик, 2000. — 600 с.
151. *Ее же. Полесский народный календарь. Материалы к этнодиалектному словарю* : А — Г / С. М. Толстая // Славянское и балканское языкознание : язык в этнокультурном аспекте. — М. : Наука, 1984.
152. *Ее же. Полесский народный календарь. Материалы к этнодиалектному словарю* : К — П / С. М. Толстая // Славянский и балканский фольклор. — М. : Наука, 1986.
153. *Ее же. Полесский народный календарь. Материалы к этнодиалектному словарю* : Р — Я / С. М. Толстая // Славянский и балканский фольклор. — М. : Наука, 1995.
154. *Ее же. Правый — левый* / С. М. Толстая // Славянские древности : этнолингвистический словарь : в 5 т. / под общ. ред. Н. И. Толстого. — М. : Междун. отношения, 2004. — 704 с. — Т. 4 : П (Переправа через дорогу) — С (Сито).
155. *Толстой Н. И. Белый бог* / Н. И. Толстой // Славянские древности : этнолингвистический словарь : в 5 т. / под общ. ред. Н. И. Толстого. — М. : Междун. отношения, 1995. — 584 с. — Т. 1: А — Г.
156. *Его же. Белый цвет* / Н. И. Толстой // Славянские древности : этнолингвистический словарь : в 5 т. / под общ. ред. Н. И. Толстого. — М. : Междун. отношения, 1995. — 584 с. — Т. 1 : А — Г.
157. *Его же. Благовещение* / Н. И. Толстой, С. М. Толстая / Славянские древности : этнолингвистический словарь : в 5 т. / под общ. ред. Н. И. Толстого. — М. : Междун. отношения, 1995. — 584 с. — Т. 1 : А — Г.
158. *Его же. Близнецы* / Н. И. Толстой // Славянские древности : этнолингвистический словарь : в 5 т. / под общ. ред. Н. И. Толстого. — М. : Междун. отношения, 1995. — 584 с. — Т. 1 : А — Г.

159. *Его же. Волосы* / Н. И. Толстой, В. В. Усачева // Славянские древности : этнолингвистический словарь : в 5 т. / под общ. ред. Н. И. Толстого. — М. : Междун. отношения, 1995. — 584 с. — Т. 1 : А — Г.
160. *Его же. Выворачивание* одежды / Н. И. Толстой // Славянские древности : этнолингвистический словарь : в 5 т. / под общ. ред. Н. И. Толстого. — М. : Междун. отношения, 1995. — 584 с. — Т. 1 : А — Г.
161. *Его же. Глаза* / Н. И. Толстой // Славянские древности : этнолингвистический словарь : в 5 т. / под общ. ред. Н. И. Толстого. — М. : Междун. отношения, 1995. — 584 с. — Т. 1 : А — Г.
162. *Его же. Очерки* славянского язычества / Н. И. Толстой. — М. : Индрик, 2003. — 624 с.
163. *Его же. Язык* и народная культура. Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике / Н. И. Толстой. — М. : Индрик, 1995. — 512 с.
164. *Топорков А. Л. Горшок* / А. Л. Топорков // Славянские древности : этнолингвистический словарь : в 5 т. / под общ. ред. Н. И. Толстого. — М. : Междун. отношения, 1995. — 584 с. — Т. 1 : А — Г.
165. *Его же. Печь* / А. Л. Топорков // Славянские древности : этнолингвистический словарь : в 5 т. / под общ. ред. Н. И. Толстого. — М. : Междун. отношения, 2009. — 649 с. — Т. 4 : П (Переправа через воду) — С (Сито).
166. *Торэн М. Д. Русская* народная медицина и психотерапия / М. Д. Торэн. — СПб. : АОЗТ Издательство «Литера», 1996. — 496 с.
167. **Традиционная** мастацкая культура беларусаў : у 6 т. / Т. Б. Варфаламеева, В. І. Басько, М. А. Козенка [і інш.]. — Мінск : Беларуская навука, 2001—2010. — Т. 1 : Магілёўскае Падняпроўе, 2001. — 797 с.
168. *Турскова Т. А. Новый* справочник символов и знаков / Т. А. Турскова. — М. : РИПОЛ КЛАССИК, 2003. — 800 с.
169. *Тэрнер В. Символ* и ритуал / В. Тэрнер. — М. : Главная редакция восточной литературы издательства «Наука», 1983. — 277 с.
170. *Узенева Е. С. Новоселье* / Е. С. Узенева // Славянские древности : этнолингвистический словарь : в 5 т. / под общ. ред. Н. И. Толстого. — М. : Междун. отношения, 2004. — 704 с. — Т. 3 : К (Круг) — П (Перепелка).
171. *Ее же. Рубаха* / Е. С. Узенева // Славянские древности : этнолингвистический словарь : в 5 т. / под общ. ред. Н. И. Толстого. — М. : Междун. отношения, 2009. — 649 с. — Т. 4 : П (Переправа через воду) — С (Сито).
172. *Усачева В. В. Зерно* / В. В. Усачева // Славянские древности : этнолингвистический словарь : в 5 т. / под общ. ред. Н. И. Толстого. — М. : Междун. отношения, 1999. — 704 с. — Т. 2 : Д — К (Крошки).

173. *Ее же. Колос* / В. В. Усачева // Славянские древности : этнолингвистический словарь в 5 т. / под общ. ред. Н. И. Толстого. — М. : Междун. отношения, 1999. — 704 с. — Т. 2 : Д — К (Крошки).
174. *Ее же. Осыпание* / В. В. Усачева // Славянские древности : этнолингвистический словарь : в 5 т. / под общ. ред. Н. И. Толстого. — М. : Междун. отношения, 2004. — 704 с. — Т. 3 : К (Круг) — П (Перепелка).
175. *Ее же. Рожь* / В. В. Усачева // Славянские древности : этнолингвистический словарь : в 5 т. / под общ. ред. Н. И. Толстого. — М. : Междун. отношения, 2009. — 649 с. — Т. 4 : П (Переправа через воду) — С (Сито).
176. *Усов В. В. Русский народный православный календарь* : в 2 т. / В. В. Усов. — Т. 1 : — М. : Изд. Дом МСП, 1997. — 512 с.
177. *Его же. Русский народный православный календарь* : в 2 т. / В. В. Усов. — Т. 2 : — М. : Изд. Дом МСП, 1997. — 576 с.
178. **Фальклорна-этнаграфічная і літаратурная спадчына Рэчыцкага раёна** / уклад., сістэм., тэкст. праца, уступ. арт., рэд. І. Ф. Штэйнера, В. С. Новак. — Мінск : ЛМФ Нёман, 2002. — 384 с.
179. *Фядосік А. С. Адметнасці пахавальнай і памінальнай абраднасці беларусаў* / А. С. Фядосік // Сямейна-абрадавая паэзія. Народны тэатр / А. С. Фядосік [і інш.]; навук. рэд. К. П. Кабашнікаў. — Мінск : Беларус. навука, 2001.
180. *Яго ж. Функцыянальнасць і семантыка абрадаў, жанравыя і мастацкія своеасаблівасці паэзіі асноўных этапаў вяселля* / А. С. Фядосік // Сямейна-абрадавая паэзія. Народны тэатр / А. С. Фядосік [і інш.]; навук. рэд. К. П. Кабашнікаў. — Мінск : Беларус. навука, 2001.
181. **Христианство** : энциклопедический словарь : в 3 т. / редкол.: С. С. Аверенцев (гл. ред.) [и др.] — Т. 1 : А — К. — М. : Большая Российская энциклопедия, 1993. — 863 с.
182. **Христианство** : энциклопедический словарь : в 3 т. / редкол.: С. С. Аверенцев (гл. ред.) [и др.] — Т. 2 : Л — С. — М. : Большая Российская энциклопедия, 1995. — 671 с.
183. **Христианство** : энциклопедический словарь : в 3 т. / редкол.: С. С. Аверенцев (гл. ред.) [и др.] — Т. 3 : Т — Я. — М. : Большая Российская энциклопедия, 1995. — 783 с.
184. **Чарадзейныя** казкі / рэд. В. К. Бандарчык. — Ч. I. — Мінск : Навука і тэхніка, 1973. — 648 с.
185. **Чарадзейныя** казкі / рэд. В. К. Бандарчык. — Ч. II. — Мінск : Навука і тэхніка, 1978. — 696 с.

186. *Чистов К. В.* **Народные** традиции и фольклор / К. В. Чистов. — Ленинград : Наука. — 304 с.
187. *Шамякіна Т. І.* **Міфалогія** Беларусі (нарысы) / Т. І. Шамякіна. — Мінск : Маст. літ., 2000. — 400 с.
188. *Шапарова Н. С.* **Краткая** энциклопедия славянской мифологии / Н. С. Шапарова. — М. : ООО Издательство АСТ : ООО Издательство Астрель : ООО Русские словари, 2001. — 624 с.
189. *Шейн П. В.* **Материалы** для изучения быта и языка русского населения Северо-Западного края : сборник отделения рус. языка и словесности Имп. Акад. наук : в 3 т., 1887—1902 / П. В. Шейн. Т. I. Ч. 1 : Бытовая и семейная жизнь белорусов в обрядах и песнях. — СПб. : Тип. имп. Акад. наук, 1887. — 585 с.
190. *Его же.* **Материалы** для изучения быта и языка русского населения Северо-Западного края : сборник отделения рус. языка и словесности Имп. Акад. наук : в 3 т. — СПб. : Тип. имп. Акад. наук, 1887—1902 / П.В. Шейн. Т. III: Описание жилища, одежды, пищи, занятий... — СПб.: Тип. имп. Акад. наук, 1902. — 596 с.
191. *Щепанская Т. Б.* **Культура** дороги в русской мифоритуальной традиции XIX—XX вв. / Т. Б. Щепанская. — М. : Индрик, 2003. — 528 с.
192. *Элиаде М.* **Избранные** сочинения. Очерки сравнительного религиоведения / М. Элиаде; пер. с англ.; отв. ред. В. Я. Петрухин. — М. : Ладомир, 1999. — 488 с.
193. **Энциклопедия** суеверий. — М. : Миф, Локид, 1995. — 560 с.
194. *Юдин А. В.* **Русская** народная духовная культура : учебн. пособие для студентов вузов / А. В. Юдин. — М. : Высшая школа, 1999. — 331 с.

Змест

Тайнапіс народных абрадаў: семантыка, сімволіка, сучаснае прачытанне	3
Дыскурс «Традыцыя АДВЕДВАННЯ ў культуры міжродавых адносін»	26
Дыскурс «Рытуальнае АДЗЕННЕ — карта РОДавай памяці»	29
Дыскурс «“БЕЛАЕ і ЧЫРВОНАЕ: гармонія суіснавання”, або Апазіцыя Жыцця і Смерці ў колеравым кодзе традыцыйнай культуры»	37
Дыскурс «“Соль таму ў вочы, хто дабра нам не хоча”, або Уяўленні аб валасах і вачах у традыцыйнай культуры беларусаў»	53
Дыскурс «“Каб дзіця жыло ў багаці”, або Супрацьстаянне ГОЛЫ — ПАКРЫТЫ ў этнакультурнай спадчыне беларусаў»	63
Дыскурс «“Дарую медзі, каб дзеці былі, як мядзведзі”, або ГРОШЫ ў традыцыйнай культуры беларусаў»	66
Дыскурс «Што лепш: ДАВАЦЬ ці БРАЦЬ?»	71
Дыскурс «Не саджайце ЕЛКУ побач з хатай!»	76
Дыскурс «“Абсыпайце ЖЫТАМ маладых, каб яно прарасло новым коласам”, або Сімволіка зерня ў абрадавых практыках»	86
Дыскурс «ЗАЛАТОЕ ВЯСЕЛЛЕ — знакавая падзея для ўсяго РОДУ» ...	91
Дыскурс «“Зямля святая, яна наша маці”, або ЗЯМЛЯ мацуе памяць РОДУ»	95
Дыскурс «“Скінь шапку — Бог у хаце”, або Святыня хаты — ІКОНА»	105
Дыскурс «ІМЯ чалавека: народныя ўяўленні і хрысціянскія каноны»	111
Дыскурс «“Калі на самай справе надыходзіць КАЛЯДНАЯ НОЧ”, або Прыродна-касмічныя і сацыяльна-культурныя перадумовы фарміравання народнага календара»	122

Дыскурс «Надмагільны КРЫЖ — знак роўнасці перад Богам»	136
Дыскурс «“У гарачай вадзе купаны”, або Першае рытуальнае КУПАННЕ»	139
Дыскурс «“ЛАМАЦЬ ці ЛАДЗИЦЬ”, або «Хлеб-соль» — першы сямейны па-дар-унак маладым на вяселлі»	143
Дыскурс «Багіня МАРАНА — нябесная ахоўніца славянскіх жанчын»	151
Дыскурс «“У месяцовай поўні таямніц поўна”, або Уяўленні беларусаў пра МЕСЯЦ»	158
Дыскурс «Культура памяці. МОГІЛКІ: асновы суіснавання жывых і памерлых»	173
Дыскурс «“Не дарыце нажы!”, або НОЖ у рэчавым кодзе традыцыйнай культуры»	184
Дыскурс «“Няпарнасць — каардыната іншасвету”, або Сімволіка НЯЦОТНАСЦІ ў традыцыйных светапоглядных уяўленнях беларусаў»	189
Дыскурс «“Праз парог рукі не падаюць”, або ПАРОГ у космасе хаты»	195
Дыскурс «“Перавернуты кілішак на сталі”, або Закон рытуальнай ПЕРАВЕРНУТАСЦІ ў беларускай народнай культуры»	205
Дыскурс «“Не лезь наперад бацькі ў пекла”, або Абавязкі ПЕРШАГА не толькі гонар, але і адказнасць»	219
Дыскурс «“Печ нам маці родная”, або ПЕЧ у космасе сялянскай хаты»	230
Дыскурс «“Праўда заўсёды с-ПРАВА”, або Чаму нявеста павінна стаяць ЗЛЕВА ад жаніха?»	236
Дыскурс «Асноўныя ПРЫНЦЫПЫ фарміравання традыцыйных рытуальна-абрадавых комплексаў беларусаў»	246
Дыскурс «“Млечны шлях пад рукамі бабулі”, або РУЧНІК як дарога шчаслівага жыцця»	257
Дыскурс «“У год жалобы вяселле не спраўляюць”, або Універсальны РЫТМ традыцыйнай культуры беларусаў»	267

Дыскурс «“ <i>Стол — Божая далонь</i> ”, або СТОЛ у духоўнай прасторы сялянскага жылля»	290
Дыскурс «“ <i>Каб у нас было добра, і каб у вас не было пуста!</i> ”, або Галоўны прынцып беларускай ТАЛАКІ»	301
Дыскурс «“ <i>Стаіць святліца нова зрублена</i> ”, або Традыцыі УЛАЗІН як культура асваення родавай прасторы»	307
Дыскурс «“ <i>ФОТАЗДЫМАК памерлага: на шляху да сакральнага месца ў генеалагічным дрэве РОДУ</i> »	313
Дыскурс «“ <i>Пакуль гром не грымне, мужык не перахрысціцца</i> ”, або Традыцыі ХРЫШЧЭННЯ ў духоўнай прасторы народнай культуры»	317
Дыскурс «“ <i>Адным сэрцам свету не запаліш</i> ”, або Каб жыць у пары, шукайце ЦОТНАСЦЬ»	323
Дыскурс «“ <i>Рэшатам вады не наносіш</i> ”, або Гармонія ЦЭЛАСНАСЦІ ў традыцыйнай культуры»	333
Дыскурс «“ <i>Дай, Бог, у добры час, у добрую хвіліну</i> ”, або Уяўленні пра спрыяльны і неспрыяльны ЧАС у рукапісных календарах беларусаў»	338
Дыскурс «“ <i>Не стаяўшы ў парозе, не будзеш сядзець на покуці</i> ”, або ЧЫРВОНЫ КУТ у космасе хаты»	344
Дыскурс «“ <i>ШАФЕРАМІ назвацца — на ўсё жыццё раднёй застацца</i> ”, або Ганаровая роля сяброў маладых у абрадавай прасторы вяселля»	355
Дыскурс «“ <i>Жыццядайнай расы паратунак</i> ”, або ЮРАЎСКАЯ раса ў гадавым кругавароце ўшанавання вады”	362
Дыскурс «“ <i>Маладзільныя яблыкі</i> ”, або ЯБЛЫНЯ — РОДавае дрэва беларусаў»	371
Дыскурс «“ <i>З белага каменю, з жоўтага воску</i> ”, або Сімволіка ЯЙКА: паміж жыццём і смерцю»	378
Спасылкі	391

Навукова-папулярнае выданне

Катовіч Аксана Венямінаўна
Крук Іван Іванавіч

КУЛЬТУРА РОДАВАЙ ПАМЯЦІ

Рэдактар *Л. У. Сідарава*
Мастацкі рэдактар *Н. Р. Агародная*
Тэхнічны рэдактар *Ю. М. Раковіч*
Карэктары *Н. Г. Баранова, Л. К. Сямёнава*

12+ Падпісана да друку 27.07.2017. Фармат 70×100 ¹/₁₆.
Папера афсетная. Афсетны друк.
Ум. друк. арк. 33,15. Ул.-выд. арк. 24,2. Тыраж 1000 экз. Зак.

Рэспубліканскае ўнітарнае прадпрыемства «Выдавецтва «Беларусь».
Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы,
распаўсюджвальніка друкаваных выданняў № 1/4 ад 09.07.2013.
Пр. Пераможцаў, 11, 220004, Мінск. <http://belarusbook.by>

Рэспубліканскае ўнітарнае прадпрыемства
«Выдавецтва «Беларускі Дом друку».
Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы,
распаўсюджвальніка друкаваных выданняў № 2/102 ад 01.04.2014.
Пр. Незалежнасці, 79, 220013, Мінск, Рэспубліка Беларусь.